

თემა V

რიცხვითი სახელი (რაოდენობითი და რიგობითი); თვლის ათობითი და ოცობითი სისტემები; რიცხვითი სახელის ბრუნება

რიცხვითი სახელი სვანურ ენაში ორგვარია: რაოდენობითი და რიგობითი. მარტივია ერთიდან ათამდე და ასი. თვლის სისტემა შერეულია: მარტივია 1-დან 10-ის ჩათვლით, ათეულობითია 10-დან 20-მდე, 20-დან კი ათობითია ბალსხემოურსა და ლაშხურში, ოცობითია ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში (იხ. **დანართი 1**).

- ყველა მარტივი რიცხვითი სახელის უძე სრულად შეესატყვისება ქართველურ ენათა შესაბამის ფორმებს, რაც ადასტურებს მათ საერთოქართველურიდან მომდინარეობას.

- **ეშხუ** („ერთი“) ერთგვარად გამონაკლისია **ეშხუ** „ერთი“, რომლის შესახებაც ვარაუდობენ, რომ შესაძლოა

უკავშირდებოდეს ქართ. **სხუა**, მეგრ. **შხვა**, ლაზ. **ჩქვა** ფუძეს (ფ. ერთელიშვილი). თავკიდურ ე-ს დეიქტურ ხმოვნად მიიჩნევენ, რომელსაც ისევე ენაჩვლება უ, როგორც ქართულში: ერთ-ურთი, ურთი-ერთი, შდრ. სვ. **უ-შხჷ-ჰრ/უშხჷჰრ** „ერთმანეთს“.

- **იორ-ი/იორუ** („ორი“): **ორი** რომ საერთოქართველური მონაცემია, ეს ცხადია, მაგრამთავდაპირველი საერთო

ფუძის აღდგენა რთულია: ქართ. **ორ-ი** - მეგრ. **ჟირ-ი/ჟერ-ი**, ლაზ. **ჟურ/ჯურ** მონაცემების მიხედვით ადრეულ საეხურზე აღდგება **იორ** ფუძე, საიდან მიღებულადაც ვარაუდობენ მეგრულ-ლაზურ ***ჟორ>ჟურ>ჟირ/ჯურ** ფუძეებს (ი. ჯავახიშვილი, არნ. ჩიქობავა). ზ. ჭუმბურიძის აზრით, თუ პირველადი ფორმა ქართველურ ენებში არის **იორ**, მაშინ ის სვანურში უმლაუტის გზით მოგვცემდა **იჷერ** (**იორ-ი>იჷრ>იჷერ** ფორმას, შემდეგ კი მეტათეზისით **იერჷ||იერუ** ფორმას, თუმცა მკვლევარი არ გამორიცხავს, რომ შესაძლოა ბოლოკიდური გარკვეული ფუნქციის ფორმანტი იყოს (შდრ. **ეშხუ**, **ჟომთხჷ**). ზ. ჭუმბურიძე ნებისმიერ შემთხვევაში ამ **ჷ**-სგან მიღებულად მიიჩნევს **ბ**-ს ლენტეხურში (ერბი „ორი“) და **მ** რიგობით რიცხვით სახელში **მერმე** „მეორე“.

- **სემი**-ში სახელობითი ბრ. ნიშნის გავლენით ა ჯერ გაუმლაუტებულია, საბოლოოდ კი ე-დ არის ქცეული (**სამი>სჷმი>სემი**). მეგრულსა და ლაზურში ა-ს წესით **ო** შეესაბამება, მაგრამ ლაზილური ბგერის (**მ**) გავლენით, ის უ-დ არის ქცეული (**სემი**).

- **ჟრ/ომთხჷ** („ოთხი“) ფორმაში ფონემით შესატყვიობა დაცული: ქართ. **თ** > სვან. **შდ**, მაგრამ ყრუ ბგერების მეზობლობაში **დ** ასიმილაციით დაყრუვდა (ვ. თოფურია): **ოთხი** > **ომდხჷ> ჟომთხჷ**, თავში **ჷ**-ს გაჩენა შეიძლება **ო**-ს გავლენით აიხსნას (შდრ. დიალექტური ვორი, ვოთხი, ვოცი...), ბოლოკიდურ **ჷ**-ს შესახებ კი ზ. ჭუმბურიძე უშვებს, რომ შესაძლოა მორფოლოგიური ფუნქცია ჰქონდესო, მაგრამ კონკრეტულად რა – არ აზუსტებს.

- **ჟომთჷმდ/ჟომხუმდ** („ხუთი“): **ხუთ**-ისგან **თ/შდ** შესატყვისობის მიხედვით უნდა მიგვეღო **ხუმდ**, გაუმლაუტებით – **ხჷმდ**, მაგრამ გვაქვს **ჟომთჷმდ**. თავკიდური **ჷ** კი **ომთხჷ**-ის ანალოგიით აიხსნება (ვ. თოფურია). ლაშხურში და ბალსქვემოურში დაცულია უუმლაუტო ფორმა **ჟომხუმდ**.

➤ **უსგუა** („ექესი“): **ექუს**-ის შესატყვისია სვანურში **უსგუა**, მეგრ. **ამშე**-ი და **ლაზ. აშ-ი/ანშ-ი**. **ლაზურისა** და **მეგრულის** მიხედვით აღდგენილია პირველადი ფორმა **ექსუტი** (არნ. ჩიქობავა), **სვანურისთვის კი ამოსავლად ივარაუდება უქსუ ფორმა**, რომელიც თავკიდური უ ხმოვნით შესაძლოა ისევე განსხვავდებოდეს **ექსუ** ფორმისაგან, როგორც **ემხუ** და **უმხუ** (**უმხუდ** „ერთად“, **უმხუა/წარ** „ერთმანეთს“).

თ. გამყრელიძის აზრით: ***უქსუ** > ***უქშუ** > მეტათეზისით ***უმქუ** > **უმგუა-ა** > **უსგუა**;

➤ **შვიდი**-ს შესატყვისად სვანურში გვაქვს **ი-შგუიდი**, მეგრულში – **შქვით-ი**, **ლაზურში შქვით-ი/შქით-ი**. სვან. **შგუ** (ზან. **შქვ**) კომპლექსს კანონზომიერად უნდა მოეცა **სგუ**, მაგრამ ვარაუდობენ, რომ აქ შიშინა კომპლექსი სისინათი არ შეიცვალა, რათა ერთმანეთს არ დამსგავსებოდა „ექესისა“ და „შვიდის“ აღმნიშვნელი სახელები. ანლაუტის **ი-** კი (**ი-შგუიდი**), არნ. ჩიქობავას აზრით, შესაძლოა გარკვეული ფორმანტი იყოს, ისევე, როგორც **ფორ**-ის **ი**.

➤ **რვის** აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელის (**არა**) ამოსავალ ფორმად აღადგენენ **არუა**-ს, რომელშიც **უ-**ს დაკარგვის შედეგად მივიღეთ **არა**. თავკიდური **ა** (**ლაზურში - ო: ოვრო**) კი, რომელიც მეგრულსა (**რუო||ზრუო**) და ქართულში დაკარგულია, აფიქსად მიაჩნიათ, რომლის ფუნქციაც დღეს გაურკვეველია.

➤ **ჩხარა** („ცხრა“): ეს სიტყვა ქართული **ცხრა**’ს კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისია (**ც>ჩ**), სადაც **ჩ** დაცულია დეზაფრიკატიზაციის გარეშე. ქართულისგან განსხვავებით, სვანურში შენახულია პირველი მარცვლის ხმოვანი **ა**, რომელსაც კოლხურში **ო** შეესატყვისება: მეგრ. **ჩხორო**, ჭან. **ჩხოვრო** (არნ. ჩიქობავა).

➤ ქართულ **ათ**’ს წესით სვანურში უნდა მოეცა ***აშდ-ი** > **აშდ** (ქართ. **თ-**ს შეესატყვისება სვ. **შდ**, **ა**’ს კი **ა**), მაგრამ უმლაუტის პროცესი ბოლომდე განვითარებულა და მივიღეთ **ემდ** (**შდრ**. სამი>სემი), წინ იოტაციის შედეგად კი **ემედ**.

➤ **ასი – აშირ – ს-შ** შესატყვისობა კანონზომიერია, განსხვავებულია დაბოლოება **-ირ**, რომელიც დანარჩენ ქართველურ ენებში არ გვაქვს. ზ. ჭუმბურიძის აზრით, ის ფუძისეულია, რომელიც ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში ადრევე დაკარგულა.

➤ **ოცი – ერტემდ < ფორი+ემდ** – ქართულისა და მეგრულისგან (ეჩი) განსხვავებით რთული აგებულებისაა: **ორი+ათი**.

თვლის სისტემა სვანურში განსხვავებულია დიალექტების მიხედვით: თვლის ათობითი სისტემა დაცულია ბალსხემოურსა და ლაშხურში, ხოლო ბალსქვემოურსა და ლენტეხურში ისეთივეა, როგორც ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში, ანუ შერეული.

ათიდან ოცამდე რიცხვითი სახელები ორივე სისტემის მიხედვით ერთნაირია.

• **რიგობითი რიცხვითი** სახელები იწარმოება მე – ე აფიქსებით, რომელიც საერთოა ქართველური ენებისათვის. **პირველი** სვანურშიც გამონაკლისს შეადგენს და მის აღსანიშნავად ზემოსვანურში გვხვდება **მწნკუტი/მწნკუთიშ** (იხ. **დანართი 1**, **დანართი 2**).

ლიტერატურა:

ვ. თოფურია, სვანური ენის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, გვ. 34-35 (დანართი 1);

ზ. ჭუმბურიძე, ლ. ნიჟარაძე, რ. ქურდაძე, სვანური ენა, თბ., 2007; გვ. 110-120;

ქ. მარგიანი-სუბარი, ზემოსვანურ დიალექტთა მორფოსინტაქსური ანალიზის ზოგი ასპექტი, თბ., 2008-2009, გვ. 52-53 (დანართი 2);

დავალება:

ა) სასაუბრო 9, ვ. თოფურია, სვანური ენის სახელმძღვანელო, თბ., 2008, გვ. 116-119 (იხ. დანართი 3);

ბ) დაწერეთ სიტყვებით: 14, 17, 19, 21, 29, 35, 79, 98, 200, 957, 3284... 7 X 9, 8 X 11, 9 X 15, 10 X 15...

შეადგინეთ რიცხვების შემცველი 3-3 წინადადება და თარგმნეთ.